

Aan de Da Costakade in Amsterdam bevindt zich 'De Nieuwe Liefde'. Dit centrum voor studie, bezinning en debat, met ruimte voor levensbeschouwing en religie is een podium voor poëzie, muziek en theater. In dit lichte, moderne gebouw ontmoet ik Huub Oosterhuis, met wie ik spreek over zijn (levens-)werk, muziek en liturgie.

Huub Oosterhuis 80 jaar

Janieke Mollenhorst

Op 1 november wordt u tachtig jaar. Is dat reden voor een feestje of een jubileumuitgave?

Hoewel het los staat van mijn verjaardag komt er in die tijd wel iets nieuws uit: een Arthur-roman. In de Middeleeuwen was heel West-Europa vergeven van de verhalen over een zekere koning Arthur met zijn ronde tafel en ridders, zoekend naar de graal. Vanaf de twaalfde eeuw zijn die thema's op schrift gesteld. Van Spanje tot Noorwegen: overal verschenen Arthur-romans. Deze verhalen of gedichten vertellen van die Arthur, interpreteren het verhaal en trekken het naar zich toe, op welke wijze dan ook. Het grote thema is de driehoeksverhouding tussen Arthur, Guinevere en Lancelot. Die hele Arthurwereld is een metafoor voor iets ketters. Die Arthur is een soort Messias. Het is verbonden met allerlei interpretaties van het Christendom.

Ik heb met deze Arthur 'kennismemaakt' toen ik Nederlands studeerde en ik vond dat mooi en interessant. De laatste dertig jaar heb ik aan de Arthur-roman gewerkt. Deze is van muziek voorzien door Stijn van der Loo.

Op de wijze zoals hij ook het Requiem heeft getoonzet?

Nee, het Requiem is een gezongen werk met koor en solisten. De Arthur-roman lees ik voor op cd's, waarbij Van der Loo van begin tot eind muziek maakt. Het is een soort twee uur durende gesproken film. Dat boek heet 'Arthur, koning van een nieuwe wereld' en komt een paar dagen voor m'n verjaardag uit.

Heeft u een voorkeur voor het schrijven voor liturgie of voor het schrijven van niet-liturgische teksten?

Nee, ik heb geen voorkeur. De liturgie is eigenlijk toevallig op mijn pad gekomen. Ik studeerde Nederlandse taal en letteren in Groningen en was verbonden aan een middelbare school, het Maartenscollege waar ook een internaat aan vast zat. Daar waren nog schoolmissen en dus moesten de jongetjes 's avonds naar het Lof. In deze tijd – eind jaren vijftig – kwam langzaam maar zeker het inzicht dat het Latijn het

niet alleen kon trekken. Omdat ik gedichten schreef, werd ik gevraagd om ook eens wat te schrijven voor de schoolmissen. Ik ben, op bestaande melodieën die ik in m'n hoofd had, teksten gaan maken. Grote bron van melodieën was het boekje van Polman en Tiggers, 'Het Nederlands volkslied', een klein boekje met zo'n tweehonderd liederen. Daaruit kende ik heel wat melodieën en daar ben ik teksten op gaan maken. Toen ik er tien had, dacht ik: 'Nou, nu weer eens wat anders'. Maar zo ging het niet. Het was natuurlijk in de tijd dat ook het Concilie werd aangekondigd. En zo ben ik langzaam de liturgie ingerold. Toen ik doorhad dat ik eigenlijk helemaal niets wist en de bijbel nauwelijks kende, realiseerde ik me dat ik geen Nederlands moest studeren, maar theologie. Langzaam maar zeker werd het m'n levenswerk!

Heeft u een voorkeur voor het geschreven of het gesproken woord?

Het gesproken woord moet eerst opgeschreven zijn, wil het een goed woord worden. Maar dat communicatieve van de liturgie heeft me altijd heel erg geboeid. Ik had ook vrij snel in de gaten dat vertalen van Latijn niet genoeg is: als je eenmaal in je eigen taal over die godsdienstige thema's gaat spreken, ontstaat er vanzelf een heel andere vorm.

U hebt daarin uw eigen taal weten te vinden. Kunt u omschrijven wat dat is?

Dat is moeilijk, ik weet niet of ik dat kan. Laat ik het zo zeggen: een lied, liedje of tekst voor de liturgie moet onmiddellijk te vatten zijn. Het moet op het moment zelf verstaanbaar zijn, niet pas na tien keer. Maar je moet het wel honderd keer kunnen zingen, het moet dus wel een gelaagdheid hebben, een verwijzingskracht die meer is dan je in één keer kan pakken. Maar beide is noodzakelijk.

De melodie is natuurlijk het geheim. De motoriek van de melodie geeft de tekst vleugels – of niet.

Toen u begon met het schrijven van liederen waren de melodieën

*er eerder dan de tekst.
En nu?*

Toen ik begon, wist ik bijna intuïtief welke melodie het zou halen, omdat die het al eeuwen gehaald had! Sneller, langzamer of stiller komen dan natuurlijk wel aan de orde, maar de melodie *an sich* is sterk. Het tweede voordeel was dat ik van die melodie leerde hoe ver ik kon gaan met de taal. Het moest er precies op staan. De accenten moesten precies goed zijn: 'O Heer, gij zijt mijn God en Here. Ik wil U loven nu voortaan' is een Valeriuslied. Dat heeft model gestaan voor 'Zolang er mensen zijn op aarde, zolang de aarde vruchten geeft'.

Ik maak nog steeds –hoewel spaarzaam– gebruik van bestaande melodieën. De eerste grote composities van Huijbers

waren wel geënt op bestaande melodieën, maar langzaam kwamen er eigen melodieën. Door de samenwerking met Antoine Oomen heb ik geleerd dat je veel vrijere vormen kan hanteren dan het strofische lied of de berijmde psalm. In het nieuwe *Liedboek. Zingen en bidden in huis en kerk* komt het strofische lied toch nog het meeste voor. Maar er zijn meer vormen denkbaar, hoewel deze dan wel ritmisch en metrisch verantwoord moeten zijn. Hierdoor kan de dichter ineens

Huub Oosterhuis. Foto: archief Muziek & Liturgie

veel meer aan een componist aanbieden. Wat betreft mijn eigen teksten vind ik dat Antoine Oomen daar zeer sterk in is geslaagd. Niets is volledig doorgecomponeerd: er is altijd een refrein-element. Dat is op het ogenblik de vorm die we het meest gebruiken. Bijvoorbeeld 'Groter dan ons hart', dat is een voorbedelied, opgebouwd uit recitatieven en een vast refrein. Dat is een voorbeeld van hoe het óók kan. Dat zo'n tekst niet per strofe een gelijk aantal regels hoeft te hebben,

dat je kan variëren: dat maakt het spannend. Dit soort ontdekkingen doe je onderweg.

Daarbij valt op dat er vaak een variëteit is aan zangers: solisten, koor en 'allen'.

Binnen de grote variatie hoort het allemaal bij elkaar. Een dienst of liturgie is saai wanneer het alleen maar strofisch materiaal biedt: er moeten bijvoorbeeld ook acclamaties zijn en korte dialogen. Dat moeten en kunnen we vanuit onze Latijnse moederliturgie leren. Er zijn ook heel andere muzikale geschiedenissen te vertellen en dat werkt op elkaar in. De beste formule heb ik altijd gevonden, in de woorden van Bernard Huijbers: 'Het moet voor podium en zaal tegelijk'. Je moet met een perfect koor ingewikkelde muziek kunnen zingen, maar het moet altijd ook door 'de zaal', de gemeente, gezongen kunnen worden. Er moet een zekere wisselwerking zijn.

Overigens, deze mogelijkheden zijn er ook bij strofische liederen. Door wisselzangen of instrumentale strofen kan er een soort Monteverdi-allure ontstaan.

Waarom worden uw teksten vaak voorzien van pianobegeleiding?

We begonnen met orgelbegeleidingen, maar toen de studenten-ekklesia buiten de officiële kerk terecht kwam, verhuisden we in 1971 naar de Amstelkerk. Daar zat vanaf 10.30 uur de Hervormde Gemeente, en wij begonnen om 12.15 uur. In deze kerk was geen bespeelbaar orgel aanwezig. Er was ook geen verwarming; wanneer in de winter gedoopt werd, lag er een laagje ijs op het water. Het was er soms steenkoud, maar we hebben er in de vijftien jaar dat we daar hebben gezeten wel veel ontwikkeld. En de akoestiek was er geweldig.

De piano is dus uit nood geboren?

Ja, in zekere zin wel. We hebben een vleugel gekocht, want het orgel ging gewoon niet. Antoine Oomen is van mening dat de piano het 'absolute instrument' is: daarom wordt er door hem ook vrijwel nooit voor violen of fluiten geschreven. Alles wordt in een pianobegeleiding verwerkt. Vandaar dat er zo vreselijk veel moeilijke begeleidingen zijn, hoewel daarvan ook veel weer zijn bewerkt voor orgel. Maar het orgel heeft het nadeel dat het al snel de *sound* heeft van een bepaalde religiositeit die niet meer van vandaag is. Het orgel is dwingend en zelfverzekerd.

Dwingend?

Ja, dat zit hem ten dele natuurlijk ook in de manier waarop gespeeld wordt. Maar er zit iets triomfantelijks in het orgel, iets 'zeker wetends'. Dat is niet meer de toon van onze liturgie, althans: niet van de mijne. Ergens in de jaren zestig, ter gelegenheid van de begrafenis van bisschop Bekkers, heb ik op verzoek van het Liturgisch Centrum Den Bosch een absoute geschreven. Daarin staat de regel 'Wij spreken uit in tastend geloof, dat dit het einde niet is. Dat onze God een God van levenden is'. Dat tastend geloof was precies het haakje waaraan het kon hangen. Daarom werd het gebruikt. Iets daarvan zit in de hele liturgische ontwikkeling wat mij betreft.

Dus liturgie is een zoektocht?

Ja, een vorm van vragen. Er kan heel veel op dat punt. 'Als Gij bestaat, bewerk ons dan, beziel ons hart en ons verstand'. Ook dat is een liturgische formule voor heel veel mensen. Een piano kan daar dichterbij komen dan een orgel, denk ik.

Wie of wat zijn uw grote inspiratiebronnen?

In de liedcultuur zijn dat er niet zo vreselijk veel. Je hebt natuurlijk Gerhard Tersteegen, die voor mensen als Barnard een groot voorbeeld was. Maar dat is uit een andere tijd en cultuur.

Een grote inspiratie voor mij is Pablo Neruda. Het is alweer veertig jaar geleden dat hij overleed. Hij was een gigantisch dichter die begin jaren zeventig ook een Nobelprijs won. Hij was dé dichter van Latijns-Amerika, dé dichter van de armen. Die heb ik veel bestudeerd en daar heb ik veel van geleerd: de allure, het niet bang zijn voor grote woorden, de verfijning.

U stond aan de wieg van De Rode Hoed, De Populier, De Balie en nu De Nieuwe Liefde. Er is dus niet alleen veel geschreven, maar ook veel 'gebouwd'. Vanwaar de drive om dat te doen?

Ik had een ander type kerk voor ogen dan de Rooms-Katholieke Kerk. Het religieuze isolement wilde ik niet: alles was daar gebouwd om de hostie heen. Ik wilde juist een kerk die tegelijkertijd leerhuis en liturgie was. Waar je zingt, viert en bidt, maar niet zonder de studie en uitleg van de Joodse bijbel. Wij leenden begin jaren zeventig de Amstelkerk op de zondag, maar hadden verder geen plek. Ik heb toen een huis gesticht, De Populier, dat een trefcentrum en leerhuis was. Daar werd niet alleen de bijbel bestudeerd, maar over

politiek gepraat. Dat volgt onmiddellijk op elkaar: je kunt de Joodse bijbel niet lezen zonder over de concrete maatschappelijke implicaties van dat verhaal en van die Thora te praten. Dus plozen we in leerhuismiddagen alles uit: informatie is nodig om tot bewustzijn te komen. Liturgie is de bemoediging, maar het leerhuis is de informatie. Je hebt beide nodig om verder te komen: dat is het religieuze concept dat aan De Populier ten grondslag lag. Bovendien werd zo'n huis een brandpunt van communicatie en pastoraat. We komen uit een kerk die priesterlijk en pastoraal was, maar alles één op één. Biechten is daar helemaal het schoolvoorbeeld van. Mijn generatie is opgevoed met de gedachte dat je één op één pastoraat bedreef. Ik dacht: je moet iets maken waar mensen elkaar vinden in een bewustzijn, een ideaal en een proces van gewetensvorming. Dat heeft heel veel lagen, maar dat betekent dat hier op zondag tientallen mensen van elkaar weten hoe het met ze gaat: ze zorgen voor elkaar, helpen elkaar. Dat is een volstrekt ander model dan in de jaren vijftig werd gehanteerd. Daarom moeten er huizen zijn waar mensen elkaar kunnen treffen, waar dat spel gespeeld kan worden.

De Populier was een betrekkelijk klein huis dat tot in de jaren negentig heeft gefunctioneerd. Er is een afsplitsing geweest voor meer politieke discussies en dat is De Balie geworden. In De Rode Hoed kwam het weer bij elkaar. Dat was de ruimte waar we liturgie konden vieren, maar waar ook alle andere dingen konden plaatsvinden. Helaas werd dat te duur. Gelukkig ben ik toen iemand tegengekomen met geld én met verwante ideeën. Hij wilde een huis voor me kopen en dat is De Nieuwe Liefde geworden.

De Nieuwe Liefde beschouwt het bijbelse verhaal als haar inspiratiebron en biedt programma's van ethische, filosofische, theologische, politieke en sociaal-maatschappelijke aard. Waarom biedt De Nieuwe Liefde programma's op zoveel verschillende vlakken?

Ik lees de bijbel in eerste instantie als een ethisch appel. Daar volgt onmiddellijk een oordeel uit over een vreemdelingenbeleid, een asielbeleid, een onderwijsbeleid, een armoedebelid, enzovoort. Dat zijn de onmiddellijke vragen waar je mee te maken krijgt. Veel mensen die naar de ekklesia komen, werken in de zorg, hebben grote vragen en politieke interesses – overigens niet perse partijpolitiek. De oriëntatie op de grote wereld is wezenlijk voor het ekklesia-idee dat ik heb willen neerzetten.

Welke rol speelt muziek daarin?

Zonder muziek kan het niet. Zonder zingen gaat het niet. Dat is het basisritueel waarin mensen elkaar ontmoeten. Je kan met heel veel mensen zingen en daar kunnen een heleboel mensen tussen zitten die zeggen: 'Ik kan niet zingen, maar ik laat me zingen'. Dat is naar mijn gevoel het meest elementaire wat je kan doen. Dat is altijd bemoedigend en vertroostend: het maakt mensen los, het communiceert dingen die met alleen woorden niet gecommuniceerd kunnen worden. Dat was ook altijd een van de eerste zorgen: dat de componisten aan de gang kunnen blijven. Ik heb jarenlang ontzettend veel geschreven om die componisten aan de gang te houden.

Is de muziek voor u dan ook een drijfveer geweest om door te blijven schrijven?

De drijfveer was natuurlijk het gebeuren zelf. Er kwamen veel mensen die zeiden: 'Je houdt er toch niet mee op?' Schrijven is –naast kinderen hebben– het meest evidente in mijn leven: het is zo duidelijk dat het goed is om te doen en dat het moet. Mijn teksten 'werken' blijkbaar. Ik heb wel veel werk gemaakt van het doorgeven van poëzie: dat hoort ook bij het bewust worden van waar het in de Thora om gaat. Poëzie is de taal van de ziel, als het goed is. Dat is iets anders dan vrije markt-taal en voetbaltaal. In poëzie wordt het gehoor gescherpt en wordt empathie geoefend. Ik heb er altijd voor gezorgd dat er veel poëzie werd voorgelezen. Dat gebeurt hier ook, op zondagen, op poëziemiddagen en -festivals. Mensen kunnen zich vormen en laven aan poëzie. De psalmen zijn natuurlijk ook poëzie, net als de hele liturgie.

Hoe ziet u de toekomst van de christelijke samenkomsten?

Ondertussen zijn er heel veel ekklesia's ontstaan –onlangs nog in Tilburg– en die gaan hun eigen gang. Dat is denk ik de toekomst. Groepen gaan hun eigen weg, maken hun eigen liturgie, én inspireren elkaar. Er is ontzettend veel materiaal voor handen en er is een grote behoefte aan zingen. Je kan toch niet bij elkaar gaan zitten en het alleen maar met gesproken woorden doen? Als er geen koor is, kan je met een cantor werken, of een kleine schola. Of een cd'tje opzetten. Dat werkt allemaal! *Live* is heviger en echter, maar daar waar niet de middelen zijn om het *live* te doen, biedt een cd'tje een goede uitkomst. Muziek is zondermeer een bindend middel. Zonder muziek kan het niet. •